
La petroquímica, un perill desconegut fora del Camp de Tarragona

RAFA MARRASÉ

Periodista i creador del mitjà de periodisme d'investigació *Porta Enrere*
redaccio@portaenrere.cat

TONI ORENSANZ

Periodista *freelance*
toniorensanz@gmail.com

Quan Jaume Guillaumet ens va contactar per fer una xerrada als membres de la secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) en la seva visita a Tarragona vam acceptar de seguida. Des que vam publicar el llibre *La gran explosió. Corrupció, perill i deixadesa en la petroquímica més gran del sud d'Europa* (Editorial Folch i Folch), el gener de 2023, coincidint amb el tercer aniversari de l'accident d'IQOXE —el més greu en la història d'aquest polígon petroquímic implantat fa més de mig segle—, no hem deixat de fer pedagogia d'una realitat sorprenentment desconeguda arreu del territori català fora del Camp de Tarragona. Diem desconeguda perquè en les nombroses entrevistes concedides arran de la publicació del llibre vam constatar amb una certa dosi de perplexitat que, des de mitjans de comunicació d'abast nacional, no només es desconeixia el perill potencial de la petroquímica tarragonina, sinó que en molts casos els companys periodistes no eren conscients de la grandària d'aquest entramat d'empreses dividides en dos polígons (Nord i Sud) separats per poc més de sis quilòmetres —però connectats per una xarxa de canonades que transporten productes químics—, a tocar de poblacions que superen els 300.000 habitants (Tarragona i Reus incloses). De fet, aquesta xifra s'incrementa exponencialment durant la temporada estival amb l'arribada massiva de turistes a municipis com Salou, per exemple. Aquesta és, precisament, una de les peculiaritats del Camp de Tarragona, la convivència entre dos motors econòmics *a priori* incompatibles: el turisme de sol i platja a l'ombra de les grans xemeneies de les fàbriques petroquímiques. Les tovalloles esteses damunt de centenars de milers de pèl·lets (petites boles de plàstic) a platges tan concorregudes com la de la Pineda. Bronzejar-se admirant el blau de la Mediterrània amb una desena de petroliers a l'horitzó esperant torn per entrar al Port de Tarragona. La silueta urbana d'un territori que té en un dels seus extrems l'estructura sinuosa del Dragon Khan i en l'altre el campanar de la catedral de Tarragona. Entre aquests dos punts, dipòsits d'acer i torxes que escupen foc. Fum i pudors dia i nit.

Aquesta realitat de difícil encaix es remunta als anys seixanta del segle passat i no sempre ha estat una bassa d'oli com podria semblar en l'actualitat. El sector turístic, en la recta final del franquisme, a principis dels anys setanta, va ser obertament hostil a la presència de les indústries petroquímiques al Polígon Sud, a tocar de la costa —entre Tarragona i Vila-seca—, i es va arribar fins i tot als tribunals. Els hotelers consideraven que l'existència d'aquelles fàbriques els podia perjudicar perquè a ningú que se'n va de vacances no li agrada veure per la finestra de l'allotjament un paisatge industrial. Volien que aquelles indústries marxessin al Polígon Nord, entre els municipis del Morell, la Pobla de Mafumet, Perafort i Constantí, on es troba la gran refineria de Repsol (Enpetrol en els orígens). Però les empreses no van marxar, els jutges els van donar la raó: tenien drets adquirits després de tants anys en aquells terrenys.

Dècades després, aquesta incompatibilitat aparent hauria pogut saltar pels aires definitivament —mai millor dit— arran de l'accident d'IQOXE. El 14 de gener de 2020, un reactor de la planta de derivats d'aquesta empresa va esclatar i va deixar tres morts. Dos eren treballadors de la fàbrica; el tercer, però, era un ciutadà que era a casa, a gairebé tres quilòmetres de la instal·lació sinistrada. Una planxa de cinc-cents quilos va impactar en l'edifici on vivia, va entrar pel pis de sobre, va esfondrar el sostre i el va atrapar mortalment. Aquella nit van volar més peces de la fàbrica en totes direccions. Algunes van anar a parar als terrenys de l'antiga Universitat Laboral, un centre educatiu on estudien gairebé dos mil alumnes, d'altres al Port de Tarragona. Llocs com el centre comercial les Gavarres, amb cinemes, restaurants i botigues, es troben a menys de dos quilòmetres i mig. Port Aventura, a poc més de tres.

Per exemplificar el risc que va patir la població i, sobretot, la irresponsabilitat política, sempre fem un exercici hipotètic fent servir la fórmula d'una sèrie d'acudits molt populars més de vint anys enrere: van un francès, un italià i un alemany... És a dir, si aquella planxa d'acer que va matar un veí de Tarragona hagués sortit disparada cap a Port Aventura una tarda d'estiu i hagués ferit o matat alguns turistes estrangers, què hauria passat? La premsa d'aquells països hauria trobat normal que un dels parcs temàtics més grans d'Europa estigués envoltat per indústries perilloses? Quina hauria estat la dimensió de l'escàndol? I una pregunta de molta actualitat: s'estaria parlant de fer el Hard Rock ara com ara?

La catàstrofe, però, hauria pogut ser encara pitjor. A uns dos-cents metres del reactor que va esclatar, IQOXE emmagatzemava entre mil i mil cinc-cents tones d'un producte anomenat *òxid d'etilè*. Aquesta empresa és l'única que el produeix en tota la península Ibèrica. L'òxid d'etilè és extremament perillós. Se'n fan les bombes més potents rere les atòmiques, les anomenades *bombes termobàriques*. Si la planxa que va sortir disparada i va matar aquell veí hagués anat cap a aquells dipòsits, la devastació hauria estat immensa. I això sense comptar els efectes d'una reacció en cadena, és a dir, la concatenació d'explosions en veure's afectades les empreses dels voltants. De fet, amb només la deflagració dels dipòsits d'òxid d'etilè, el lloc on vam impartir la xerrada als membres de l'IEC, el teatre del barri de Torreforta, hauria estat esborrat del mapa. Torreforta és, precisament, on vivia el ciutadà que va morir.

Però la perillositat de l'òxid d'etilè va més enllà. Aquest compost químic és considerat el més perillós a l'hora de patir càncer per contaminació industrial. Tot i tenir l'única fàbrica que produeix aquesta substància en tota la Península, Catalunya no té normativa per a l'òxid d'etilè. No es mesura tampoc. Mai no s'ha fet en els més de seixanta anys que es fabrica. De fet, mesos després de l'accident, el Parlament va impulsar una comissió per a investigar l'accident. L'aleshores conseller d'Interior, Miquel Sàmper, va anunciar una inversió d'uns dos milions d'euros per a instal·lar una xarxa de sensors de detecció de productes químics al voltant dels dos polígons tarragonins. Tot seguit, però, va dir: «No tinc pressupost per a fer-ho». Després de l'accident més greu en la història del polígon petroquímic més gran del sud d'Europa —amb tres víctimes mortals—, la Generalitat no tenia dos milions d'euros per a posar uns sensors que mai fins aleshores no s'havien instal·lat. De fet, la nit de l'accident d'IQOXE no se sap quina va ser la contaminació que es va emetre. No es van fer els mesuraments adequats i no existeix un registre documental dels contaminants que hi podia haver a l'aire. El predecessor de Sàmper, Miquel Buch, es va fer cèlebre per una piulada aquella nit del 14 de gener de 2020: «Es pot sortir tranquil·lament al carrer però recomanem a tothom que es quedi a casa».

Algú podria pensar que només la població de Tarragona està exposada als perills de les emissions de l'òxid d'etilè, però això no és cert. Una modelització feta per l'Agència de Protecció del Medi Ambient dels Estats Units (EPA, per les sigles en anglès) —l'entitat de referència a tot el món en contaminació ambiental— calculava que la contaminació emesa per una fàbrica d'òxid d'etilè d'aquell país podia arribar a mil cinc-cents quilòmetres de distància. L'òxid d'etilè és incolor i inodor.

Dos anys i mig després d'aquell accident, l'empresa ASESa va patir una fuga de nafta. Aquest hidrocarbur conté benzè, que també és altament carcinogen. La nafta sí que fa olor (de benzina). Per a entendre com poden viatjar aquests compostos químics per l'aire: Protecció Civil va rebre trucades de gent que vivia al Maresme queixant-se de la pudor que procedia d'aquesta empresa situada al Polígon Sud de Tarragona. En aquella fuga, de tres milions de litres, els responsables polítics es van afanyar a esgrimir un dels principals mantres quan es produeix un accident en una empresa del sector petroquímic: «No hi ha hagut afectació exterior». La Fiscalia, fins i tot, va obrir diligències per iniciativa pròpia, però al cap de pocs mesos les va arxivar perquè deia que no s'havia demostrat l'afectació a la població. La investigació que vam fer, però, va demostrar que a centenars de metres del perímetre de l'empresa s'havien detectat grans quantitats de benzè a l'aire i que noranta persones van haver de ser ateses en els Centres d'Atenció Primària de Tarragona per culpa d'aquella fuga.

Aquests missatges dels governants i de les institucions que han de protegir la població han configurat un relat d'una seguretat aparent al voltant d'unes empreses que, per cert, han aportat quantitats milionàries als municipis on es troben instal·lades, sigui a còpia d'impostos o de patrocinis de tota mena, des de festes majors fins a instal·lacions esportives. En un documental emès a TV3 un mes abans de l'accident d'IQOXE, *És a l'aire*, l'aleshores president de l'Associació Empresarial Química de Tarragona (AEQT) afirmava: «Ens ha costat quaranta anys que la

població ens percebi com una indústria segura». Aquesta percepció s'ha aconseguit amb el domini absolut del relat per part de qui té totes les dades —les empreses— i la falta de fiscalització de l'Administració, que sovint ha exercit un paper de protectora de l'activitat industrial i econòmica i no de la seguretat dels ciutadans, que han estat desinformat sistemàticament per tal de «no generar alarmisme».

Només la limitació física d'aquest article ens impedeix estendre'ns més en aquests arguments que, d'altra banda, estan degudament documentats a *La gran explosió*, un treball que ens ha dut tres anys de feina. Precisament la mateixa limitació, en aquell cas horària, que ens va impedir respondre totes les preguntes que els membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials ens van fer en la nostra xerrada a Tarragona l'abril de 2023. Unes respostes, però, que es poden trobar en el llibre.